

САМУР

№ 1 (375) 2025-йисан 30-январь

Онлайн

1992-йисан январдила акъатзава
Цийивилер
www.samurpress.net

И ЧИЛ ХАЙИ ДИГЕ Я

ЦИЙИ СТАНЦИЯР ЭЦИГДА



Азербайжан Республикадин Президент Илгам Алиева алай йисан 7-январдиз телеканалриз гайи интервьюдин вахтунда Бакудин метрополитендин 10 станция эцигун патал талукъ тапшуругъар ганай.

Цийи станцияри Бакуда машинрин сихвал арадай акъудиз куьмек гуда. Виликай къвезмай йисара Къацу рекъин 4, Беневш рекъин 6 станция эцигда. И станцияр кардик кутурдалай къулухъ шегъердин куьчейра машинар са къадар къери жеда, метроди генани хъсандиз к'валахда.

Алай йисуз Бакудин Метрополитенди 20 цийи вагон къачуда. Идалай гъейри метродин маршрутдиз мад 4 цийи поезд алава хъжеда.



ПАРК КУТАДА

Бакудин Ясамал районда авай Къилин Паркдин давам яз мад пуд куьчедин патарив цийи парк кутун къарардиз къачунва. Баку Шегъердин Крар Къилиз Акъудзавай Идарадин табийвилик къвай эцигунрин идаради малумат гайивал, цийи парк кутун паталди 38 миллион манат пулуни такъатар серфна к'ланзава.

Алай вахтунда Ясамал райондин куьгъне тарар авай чка абад ийизва. Ина 161 къуранвай тар авайди малум хъанва. Амур акъудна, чкадал 300 цийи тинг цада. Бакудин иервал артухарзавай Къилин Парк 2019-йисуз кардик кутунай. Цийи Паркди меркездиз ге-



нани гзаф иервал, инсанриз ял ягъидай регъятвал гъида. Ина велосипед гъалун патал рекъер, аялар къугъвадай майдарни жеда. Са гафуналди, цийи паркда инсанар патал герек тир вири жуьредин къулайвилер арадал гъида.



КцIар райондин Яргун хуьр

ЧАКАЙ КХЪЕНАЙ...

Лезгийр гзаф игит, женгчи, мугъманперес, чпин акунри къенепатан алемдихъ къазвай, къакъан буйдин, ч'ехи вилерин, расу ч'ларарин, къилихрал гъалтайла умун, дерин фагъумар авай, къенят ийиз алакъдай, чапхунчийриз къегъалвилелди жаваб гудай, яргъи уьмуьр гъалдай, рикI михъи инсанар я.

Абурун зегъметдал, к'елунал, т'ебиатдин сирер чирунал гзафни-гзаф рикI ала. Лезгийри чпин ч'алаз ва адетриз икрамда, абур хуьн, гележег несилрал агакъарун патал вири жуьредин алахъунар ийида.

Йакъут ал-Гъамавидин
1906-йисуз Египетда
чапдай акъатай
«Mucam-ul-buldan» ктабдай

Лезги ч'алал к'ел-кхъин дегъ ч'авара арадал атанай. Лезгийри чпин к'ел-кхъин ислам дин Дагъустандиз атайлани, адалай гуьгъуьнизни хвена. Ислам медениятдихъ авсиятда ина мектебрин ва алимрин къадар мадни пара хъана. Ч'ехи селжукърин вахтунда абурун дагъдин хуьрерани медресаяр авай ва и медресайра к'елун патал араб ч'алал лезги ч'алаз элкъуьрнавай кта-

брикай менфят къачузвай.

Зекерийа ал-Къазвинидин
«Асаруьл Билат ва Эхбарун
ибат» ктабдай. XIII виш йис.

Самур округ лезгийрин ч'ехи округрикай сад я. Инаг т'ебиатдин гзафни-гзаф иер пипI я. Генг яйлахри, берекатлу ник'ери, бегъерлу багълари, лапагрин суьруьйри хуьрерин агъалийрин агъваллувиликай хабар гузва.

Алай вахтунда и округ пуд наиблухдиз пай жезва: Ахтыпара, Дагъузпара, Луьчек. И наиблухрик 80 хуьруькай ибарат тир 45 хуьруьн жемият акатзава. Хуьрера 11484 к'вал ава ва ина 66395 инсан яшамиш жезва...

Чкадин агъалийрин к'елунал гзаф рикI ала. Урус ч'алал чирвилер къачун патал са мектеб ава. Миск'инра кардик кутунвай 82 мектебда аялриз пулсуздаказ гъам илим чирзава, гъам араб ч'алал Къуръан к'елун. 1891-йисуз ина 45 ичтимаи мектеб авай ва и мектебра 569 гададини 235 руша к'елзавай.

Ахцегърин урус мектебдин
муаллим Д. Бабаеван
«Дагъустан вилайтдин

Самур округдин Ахцегърин
хуьр» макъаладай.
СМОМПК, вып. XVIII, 1893,
Тифлис

1098-1099-йисара машгъур лезги алим Абубекр Мугъаммад ад-Дербенди ал-Лезгиди вичин «Райгъан ал-хакаик ва бустан ад-дакаик» трактат туьк'уьрна. Ктабда XI асирда идеологиядин, медениятдин ва дуланажагъдин рекъяй Лезгандин (Лезгистандин) ва Дагъустандин гъалар гъихътинбур тиртIа гегъеншдиз ачухарнава.

Дагъустандин Тарихдин,
Ч'алан ва Эдебиятдин Институтдин
гъилин хатIарин фонд.
Ф.3. Оп.1, д.94.

Лезгийрин багълари яргъалай чпихъ ялда. Белиждинни Къубадин арада экIя хъанвай вири хуьрерихъ ципицIринни майвайрин багълар ава. И багъларай ичер, чуьхверар, п'инияр, шефтелар, къенсияр, анарар, бадамар ва маса майваяр к'ватIзава. Ина гзаф бегъерлу саларни ава.

«Кавказ» журнал, N 11, 1848-йис

DÜNYA DİLLƏRİ HAQQINDA FAKTLAR

- Meksikada bir dil dünyada o dildə danışan iki nəfər bir-birindən küsüb deyə yox olmaq təhlükəsi ilə qarşı qarşıyadır.
- Amerikanın yerli zuni qəbiləsinin dili yapon dilinə bənzəyir. Aparılan araşdırmalar yaponlar ilə zuni qəbiləsi arasında bioloji bənzərliklərin olduğunu ortaya çıxarıb.
- İspaniya ilə Fransa arasındakı dağlıq ərazilərdə danışılan bask dili bizə məlum olan hər hansı bir dil qrupu ilə əlaqəsi olmayan yeganə Avropa dilidir.
- Cənubi Afrika Respublikası başqa ölkələrdən daha çox rəsmi dilə sahibdir. Burada 11 rəsmi dil var.
- Roma papası rəsmi Twitter hesabından 9 dildə tweet atır. İspanca hesabı ən çox izləyici sayına malikdir.
- 2454 fərqli dilə çevrilməklə ən çox dilə tərcümə olunmuş kitab İncildir.
- Ən çox tərcümə olunan ikinci kitab isə "Pinokkio"dur.
- Dağıstanın Çarodin rayonunun Arçı kəndində məişət dili kimi istifadə olunan arçı dilində hər bir felin təqribən 1,5 milyon fərqli təsnifi var. 2010-cu ilin siyahıya alınmasına görə arçı dilində 970 nəfər danışır.
- İspaniyanın Kanar adaları arxipelaqına aid La Qomera adasında istifadə olunan silbo dili sadəcə ftdən ibarətdir.
- Türkiyənin Giresun ilinin Kuşköy ərazisində quşdili, fitlə xəbərleşmə hal-hazırda da mövcuddur.
- Dünyada təxminən 7000 dildə danışılır.
- 2400 dil yox olmaq təhlükəsi ilə qarşı-qarşıyadır.
- Əsasən hər 14 gündə bir dil yox olur.
- Papua Yeni Qvineyada dünyada danışılan dillərin 840-dan (hardasa 7-də birindən) istifadə edilir.
- "O" səsi fransız dilində 13 fərqli şəkildə hecalanır.
- "Klinqon" süni dilini yaradan dil professoru Mark Okrand bu dili oğluna öyrətməyə 3 il sərf edib. Oğlu bu müddətdə bildiyi hər şeyi unutmğa başlayıb.
- Hollandiya aborigenlərinin dili olan frisian, ingiliscə danışanların öyrənə biləcəyi ən asan dil hesab olunur.
- Bir yapon olduqca çox ingilis sözü istifadə edərək onda ruhi pozuntu yaratdığına görə Milli Yayım Təşkilatını məhkəməyə verib.
- Uelsdən başqa vall dilində danışılan yeganə ölkə Argentinadır. Bunun səbəbi təqribən 200 il öncə uelsli miqrantların Pataqoniyaya köçməsidir.
- Papua Yeni Qvineyadakı rotokas dilinin əlifbasında sadəcə 11 hərf mövcuddur. Bu, dünyadakı ən kiçik əlifbadır.
- Ən böyük əlifba 174 hərfdən ibarət Kimer (Kamboca) əlifbasıdır.
- Əkiz uşaqların öz aralarında yaratdıqları və sadəcə onların başa düşdükləri gizli dilə kriptofaziya deyilir.

ƏXLAQIN ÖLÇÜSÜ

■ Son vaxtlar Azərbaycanın mənəvi mühitində güclü aşınma prosesi müşahidə olunur. Ətrafımızda nələr baş verir? Aqressiya, qəddarlıq, suisid, qəsdən adam öldürmə halları, meşşanlıq, pul hərisliyi, boşanmalar, fərdi və ictimai dözümsüzlük... Bu siyahını xeyli uzatmaq olar. Bir sözlə, mənəvi aclığın və əxlaqi dəyərlərdən uzaqlaşmanın acı nəticələrinin yaratdığı xəstəlik. Etiraf etməliyik ki, bu xəstəlik sürətlə yayılır və vaxtında qarşısı alınmasa, ciddi təhlükələr yarada bilər.

Təəssüf ki, bəzi televiziya kanallarında və mediada son dövrlərdə mənəviyyatsızlıq, səviyyəsizlik və hətta təhqiramiz mövzuların təbliğ olunması adi hal alıb. Reytinq və kommersiya maraqları televiziya və media məkanında olduqca xoşagəlməz mühitin yaranmasına səbəb olub, mənəvi dəyərlərin ikinci plana keçməsinə gətirib çıxarıb. Tamaşaçı cəlb etmək məqsədilə çox zaman ucuz şoular və proqramlar süni ehtiraslar və qalmaqallar üzərində qurulur. Cəmiyyət tərəfindən pislənsə də, belə verilişlər yağışdan sonra çıxan göbələklər kimi çöxəlir.

Ziyalıların, cəmiyyətin sağlam düşüncəli təbəqəsinin rəy və narahatlıqlarına əhəmiyyət verilməməsi isə məsuliyyət hissini azaldır və mənəvi dəyərlərin pozulmasına şərait yaradır. Qloballaşmanın və kütləvi mədəniyyətin təsiri altında milli dəyərlərə yad olan nümunələr təbliğ olunur, bu da öz növbəsində mənəviyyatın aşınmasına gətirib çıxarır.

Həddindən artıq sərbəstlik, mənəvi dəyərlərdən uzaqlaşma tendensiyası mənəvi məsuliyyətin itirilməsinə səbəb olur, bu da zorakılığa, qeyri-əxlaqi davranışlara, hətta əxlaqsızlığa yol açır. Dəyərlərin itirilməsi cəmiyyətdə həqiqətin və ədalətin qiymətdən düşməsinə səbəb olur. Sərbəstliyin həddən artıq olması qayda-qanunun və intizamın yox olmasına gətirib çıxarır.

Mənəvi aclıq insan ruhunun və cəmiyyətin sağlamlığının dərin yarası olub, cəmiyyətin öz əsaslarından uzaqlaşmasına, psixoloji, sosial və əxlaqi problemlərə yol açır. Onun müalicəsi yalnız mənəvi dəyərlərin bərpası və insanın ruhunun yenidən canlanması ilə mümkündür. Lev Tolstoyun təbirincə desək, "Bir xalqın əxlaqi dəyərləri onun gələcəyini müəyyən edir." Axı mənəviyyat hər hansı bir cəmiyyətin təkə bu gününü deyil, sabahını da formalaşdırır.

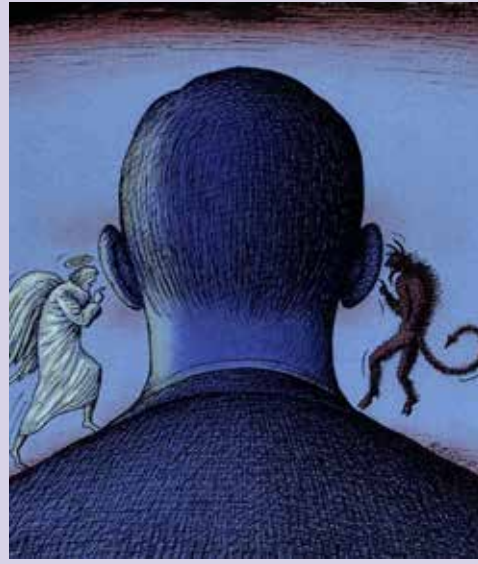
Artıq sosial şəbəkələrdə yaşlıları təhqir edənlər, valideynlərinə hörmətsizlik edənlər, övladlarına sahiblik etməyənlər normal qəbul edilir. Halbuki, belə hallar keçmişdə cəmiyyətin qəbul etməyi ən böyük qüsurlar idi.

Bu gün cəmiyyətimizdə "sərbəstlik" adlandırılan, amma mahiyyətə mənəviyyat sərhədlərinin pozulması ilə nəticələnən davranışlar geniş yayılır. Bu problem bütün cəmiyyəti əhatə edir və insani dəyərlərin itirilməsinə gətirib çıxarır.

Bir vaxtlar nəzakət, hörmət, böyüyə ehtiram, kiçiyə qayğı kimi prinsiplər ailədə və cəmiyyətdə uşaqlara kiçik yaşlardan öyrədilirdi. Bu prinsiplər, insanı insan edən, cəmiyyətin düzgün şəkildə idarə olunma-

sını təmin edən əsas meyarlar idi. Amma bu gün bəzi hallarda insanlar bu dəyərləri unutmuş kimi davranır, nəzakətli ünsiyyət səviyyəsi və kobudluqla əvəz olunur.

Sənət adamlarının konsert salonlarına və televiziya ekranlarına açıq-saçıq geyimdə çıxması məsələsi cəmiyyəti qıcıqlandıran, geniş müzakirələrə səbəb olan mövzulardan birinə çevrilib. Hər bir insanın geyim tərzini onun azadlıq hüququdur, lakin bu azadlıq həddini aşmamalı, əxlaq normalarını pozmamalı, digərlərinin narahatlığına səbəb olmamalıdır. Həddi bilmək, öz azadlığını başqalarının hüquqları ilə həmahəng saxlamaq çox vacibdir.



Müasir texnologiyaların həddindən artıq istifadəsi və sərbəstliyin maneəsiz şəkildə təbliği təəssüf ki, gənc nəsə çox neqativ təsir edir. Sosial medianın yanlış istifadəsi bəzən bayağı davranışları normallaşdırır, bəzən isə insani dəyərlərin qiymətini aşağı salır.

Müasirlik yalnız əcnəbi dildə danışmaq, özünü sərbəst aparmaq, açıq-saçıq geyinmək, istədiyi kimi danışmaq deyil, müasirlik yüksək savadın, mədəni səviyyənin, tərbiyənin və əxlaqın göstəricisidir.

Əxlaqi dəyərlər və etik prinsiplər hər bir cəmiyyətin əsasıdır və onun gələcəyi üçün vacibdir. Fərəhləndirici haldır ki, müasir dünyada bəzi ölkələr əxlaqi dəyərlərin qorunması üçün ciddi addımlar atır. Onların təcrübəsi əsl nümunə ola bilər.

İsveçrədə - dünyanın bu sözün əsl mənasında cənnət guşəsində bir turist kimi bilirsiniz mənə nə heyratə gətirmişdi? Burada yüksək səviyyədə təmin olunan azadlığın məsuliyyətlə müşayiət olunması, ailə dəyərlərinə önəm verilməsi, uşaqlara məktəbdə yaşlılara, xəstə və əlillərə hörmətlə yanaşmanın öyrədilməsi. Ümumiyyətlə, İsveçrədə təhsil sistemi etik və əxlaqi prinsipləri aşılamaq üçün nəzərdə tutulub.

Sinqapurda isə açıq-saçıq geyim, kobud davranış və sosial medianın qeyri-etik istifadəsi ciddi şəkildə qınanır və tənzimlənir. Bu ölkədə hökumət əxlaqi dəyərlərin qorunmasına möhkəm nəzarət edir. Burada ictimai əxlaq qaydalarına riayət etmək məcburidir. Uşaqlara və yeniyetmələrə məktəbdən başlayaraq ictimai məsuliyyət və kollektivlik prinsipləri aşılanır. Bu sahədə televiziya önəmli rol oynayır.

Cənubi Koreyada təhsil alan nəvəmin bu ölkədən aldığı ilk təəssürat bilirsinizmi

necə idi? Koreyalılar mədəni, nəzakətli və təvazökardırlar. Şit, açıq-saçıq geyinməyi xoşlamırlar. Olduqca qanunpərəstdirlər. Bu ölkədə konfutsianizm dəyərləri hələ də güclüdür. Hörmət, ailə bağları və kollektiv harmoniya cəmiyyətin əsas dayaq nöqtələrindəndir. Koreyada valideynlər uşaqlarına nəzakət və hörmət mədəniyyətini öyrədirlər. Cəmiyyət daxilində etik davranışlar yüksək qiymətləndirilir.

Yaponiya cəmiyyətində nəzakət, hörmət və intizam kimi dəyərlər xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Ailə içində böyüyə hörmət və kiçiyə qayğı mədəniyyəti uşaqlıqdan öyrədilir. Məktəblərdə etik davranışlar haqqında dərslər keçirilir. Sosial məsuliyyət hissi hər bir vətəndaşın həyatında mühüm yer tutur.

Cənubi Asiya dövləti Butan fərqli bir yanaşma ilə tanınır – burada insanların xoşbəxtliyinə və əxlaqi dəyərlərə üstünlük verilir. Hökumət "Milli Xoşbəxtlik İndeksi"ni tətbiq edir, bu da cəmiyyətin rifahını və mənəvi dəyərləri ön planda saxlayır. Təbiətə, ailəyə və insana hörmət prinsipləri Butan cəmiyyətinin əsasını təşkil edir.

Tarixdə əxlaqi dəyərlərin tənəzzülü səbəbindən məhv olmuş cəmiyyətlərin misalları var. Roma imperiyası bunun ən bariz nümunəsidir. Bu imperiya dünyanın ən güclü dövlətlərindən biri idi, lakin əxlaqsız həyat tərzini, rüşvətxorluq və ədalətsizlik cəmiyyətin əsas sütunlarını zəiflətdi. Nəticədə bu böyük dövlət parçalandı.

ABŞ və Avropada 1960-cı illərdə başlayan "hippi" hərəkatı və sosial azadlıq hərəkatları əvvəlcə fərdi hüquqların genişlənməsinə səbəb oldu. Lakin bu azadlıqlar bəzi hallarda narkotik asılılığı, ailə strukturlarının zəifləməsi və cəmiyyətin bəzi mənəvi dəyərlərinin itirilməsi ilə nəticələndi.

Hazırkı dövrdə sosial medianın və rəqəmsal platformaların "tam sərbəstliyi" tez-tez yanlış məlumatların yayılmasına, insan hüquqlarının pozulmasına, psixoloji problemlərə və etik sərhədlərin pozulmasına səbəb olur, bəzən insanların məsuliyyətsiz davranışlarına gətirib çıxarır.

Bütün bunlar bizi bu bəlayə laqeyd qalmamağa çağırır. Hər birimizin kiçik addımları cəmiyyətdəki bu bəlayə qarşı mübarizənin təməli ola bilər. Uşaqlara və yeniyetmələrə məktəbdə və ailədə etik davranış qaydalarını öyrətməklə, onlara sevgi və düzgün dəyərlər aşılamaqla cəmiyyətimizin daha mükəmməl bir istiqamətə yönəlməsinə yardımçı ola bilərik. Bu məsələdə maarifləndirici və tərbiyəvi tədbirlərin görülməsi çox vacibdir.

Televiziya kanalları və sosial şəbəkə platformalarında maarifləndirici proqramların sayı artırılmalı, qeyri-etik məzmunlu verilişlər qadağan edilməlidir. Televiziya əxlaqsızlığı deyil, mədəni irsimizi, mənəvi dəyərlərimizi təbliğ edən proqramlar olmalıdır. Bu sahədə ictimai mövqenin gücündən də çox şey asılıdır. Gənclərimizi düzgün yola yönəltmək üçün biz özümüz örnək olmalıyıq. Unutmamalıyıq ki, cəmiyyət yalnız maddi dəyərlərlə yaşamır.

САДАЗНИ МУЪТУУГЪ ТУШИРБУР

■ XIX виш йисара Къафкъазда къиле феи вакъияр къелемдиз къачур бязи урус тарихчийри «Къуба патан лезгийр садазни муътуугъ туширбур я» лагъана кхъенай. А вахтунда чи ватангълияр гъихътинбур тиртла, чапхунчийри абур гъикI квевера твазвайтла чир хъун патал Къуба патан лезгийрикай кхъенвай эсерриз вил вегъена кIанзава. И темадай А.Лопухинан «Журнал путешествия через Дагестан. 1718 г.», М.М.Ихилован «Кубинские лезгинь», А.С.Сумбатзадедин «Кубинское восстание 1837 г.» ктабра, А.Ф.Десимонан 1837-йисуз «Северная пчела» журналдиз акъудай «Исторические сведения о бывших вольных общинах Кубинской провинции» макъалада, 1847-йисуз «Русский инвалид» журналди чап авур «Очерк блокады г. Кубы 1837 г.» тIвар ганвай очеркда, Ф.Шнитникован «Описание Кубинской провинции 1832 г.», П.В.Котляревскийдин 1886-йисуз басма хъайи «Экономический быт государственных крестьян северной части Кубинского уезда» тIварар ганвай макъалайра, 1887-йисуз Тифлисада акъатзавай «Кавказский сборникда» чапнавай «Обращения генерала Головина к Кубинским лезгинам» материалда ва маса чешмейра генани марагълу делилар ава.

Тарихчийри кхъизвайвал, XIX виш йисара Къубадин лезгийри са шумудра гъиле яракъ къуна урус пачагъдин къушунрин аксина женг чIугунай. 1820-1823-йисара, гъакIни 1837-1878-йисара тухвай женгера лезгийри чапхунчийриз генани чIехи зарар ганай. Ихътин чIехи ягъунар вучиз къиле фенай? И суалдиз жаваб гун патал кIвенкIе Къуба аялатдин лезгийр гъихътинбур тиртла лагъана кIанзава.

А.Ф.Десимона икI кхъенай: «Къиблепатан Дагъустанда Къуба аялатдилай къил кутуна Самур авахъзавайвал, вацIун къве къерехдани Къуба, Ширван ва Шеки аялатрихъ, рагъакIидай патай Илису султандин мулкарихъ, кефер патай Куьре ханлухдихъни Къазикъумух ханлухдихъ галаз къвал-къвала, лап дегъзаманайрилай Къафкъаздин дагъларин дерейра, къваларинни дагъларин ятарин арада кефиниз кIандайвал яшамаш хъуниз мумкинвал гудай хътин азадвилел рикI алай халкъ яшамаш жезва. Чпел къадим чIаварилай Къубадин азад жемиятар хътин тIвар алай и халкъ девлетлувилел, санайидални чпин къадардал гъалтайла, чаз муътуугъ тир аялатрив гекъигайла Дагъустандин вири азад жемиятрилай тафаватлу я ва и халкъдиз къилди фикир тагун мумкин туш.

Генерал Ермолова Къафкъаз ва Закъафкъазье идара ийиз къил кутур чIавалай и жемиятри Урусатдин гъукуматдиз къезил налогар ганатIани, абуру датIана чеб садазни муътуугъ туширди малумарзава. Абуру неинки къушунар къабулзавач, гъакIни садра къванни и къушунриз чпин чилерилай тIуз фидай мумкинвал гузвач.» (Исторические сведения о бывших вольных общинах Кубинской провинции, составляющих ныне Самурский округ. Журнал «Северная пчела», 1837 г.).

Азербайжандин тарихчи Рашид бег Исмаилова, урусин тарихчи Н.Дубровина, 25 йисуз чапхунчийрихъ галаз женг чIугур Имам Шамила ва масабур хиве къурвал, урус пачагъдин къушунри Къафкъаздал вегъей кумазни сифте яз ихътин азадвал кIани халкъ гъиле яракъ къуна абурун аксина къарагънай ва эхирдалди «виридалайни кIеви женгер чIугурди Куьредин ва Къубадин лезгийр хъанай» (Килиг: Рашид бег Исмаилов.

Азербайжандин тарих (азербайжан чIалал). Баку, 1993, ч.123. Дубровин Н. История войны и владычества русских на Кавказе. V т.1887, с.372). Чапхунчийрихъ галаз ягъунра Къуба патан лезгийриз къегъгал рухвайри - яргунви Ханбутай бегди, цIехуълви Гъажи Али Аскера, тIигъиржалви Эмиралиди, хулуьхъви Гъажи Мегъамеда, хъиливи Яралиди, манкъулид-хуьруьнви Абдурагъмана, уьнуьгъви Абдуллагъа ва масабур регъбервал гузвай.

Азадвал кIани женгчи халкъ муътуугъгарун патал урус генералри азад датIана жуьреба-жуьре рекъералди гъад къазвай. Гъеле 1822-йисуз Къафкъаздин сердер генерал А.П.Ермолова Куьреда хъиз, Къубадани крепостной къурулуш кардик кутунай. Ада вичин ният къилиз акъудун патал къве рекъикай менфят къачузвай: «Агъалияр чкадин гъакимрин куьмекдалди гъалдай фидайвал тарашун, и гъакимри халкъдиз генани гзаф зулум ийидай сиясат къиле тухун» (Военный вестник. 1859, N 12, с.180) ва чкадин гъакимрин арада къалар туна абур сад-садаз акси акъудун, и гъакимар зайиф хъайила са-сад муътуугъгарун, аялат жуваз кIандайвал идара авун» (Зиссерман А.Л. Фельдмаршал князь А.И.Барятинский.// Военный архив. 1889, N 4, с. 618).

Генерал Ермолова сифте яз лезги лежбер-



ривай чилер къакъудна абур императордин чилер тирди малумарнай ва халкъ цанар цуникай магърумарнай. Тарихчи Рашид бегди кхъейвал, «уьлкве лукIвилек кутунин сиясат къилиз акъудун патал пачагъдин гъукуматди лезгийрин чилер къуна, маса чкайрай атайбуруз гузвай. Гъавилай лезгийри гъукуматдин аксина тухвай женг ва дяве тахминан 60 йисуз давам хъана» (Рашид бег Исмаилов. Азербайжандин тарих (азербайжан чIалал). Баку, 1993, ч.123).

Ермолова кардик кутур къайдайрив къадайвал, гъар са лезгиди гъи бегдиз табий ятIа, гъадаз вичин техилдикай са рипе (лезгийрин са рипе 6 пут я) къуьл ва мух, къве араба кIарасар, цанар цун патал са араба тум гана кIанзавай. Идалай гъейри гъар хуьруь бегдиз къуллугъ ийидай пуд лежбер, пуд гъилибан (аскерар), пуд балкIан ракъурзавай.

Генералдин крепостной къурулушдив къадайвал, Къуба аялатдин комендант Кононова анжах 1824-1827 йисара 1353 лезги лежбер чпин хизанарни галаз императордиз вафалу беглерин ихтиярда вугана. 1834-йисуз Къубадин ва Куьредин лезгийр 328 къишлахдикайни 111 яйлахдикай магърумарна. 1836-йисуз налогар гуникай къил къакъудай 2 аьзур лезги гуьлле гана къена. Урусри лезгийрин 40 къван хуьрер Мирзе Мегъамед хандин, полковник Агъабег Садыхован, майор Иса бегдин, Тагъир бегдин ва маса беглерин ихтиярда вугана. Гъакимри 100 къван лезги хуьрерай 12 агъзур лапагар тарашна. Халкъдин цанар цадай чилер адан гъилай къахчур гъукуматди Къуба аялатда 1016 лезги хизан лукIвилек кутуна ва абур азад авуниз акси къарар акъудна.

Къубадин гуьгъуьнлай хъайи комендант Понамарева лезгийриз иллаки чIехи гъад

къуна. Ада 716 лезги хизан лукI хъиз беглерин ихтиярда вугана. Гъатта император I Александра чи халкъдилай къисас къахчун патал 1822-йисуз 16 лезги хуьр Ширвандин виликан гъаким Къасум хандиз багъишна (Килиг: И.М.Гасанов. Частнособственнические крестьяне в Азербайджане в первой половине XIX века. Баку, 1957, с. 34).

Комендантрилай гъейри набрини халкъ тарашзавай. «Санлай къачурла, набрин гъахъсузвилерихъ сергъят авачир: гъукуматдин крар патал 100 араба герек тиртIа, абуру 300 тIалабзавай. 100 араба кардик кутуна, 200 арабадин патахъай пулар кIватIзавай. Гъа икI, набри халкъдивай гъукуматди къачузвайдалай артух пулар къачузвай» (Сумбатзаде А.С. Кубинское восстание 1837 г. Баку, 1961, с.58).

Ингъе чапхунчийри гъикъван зулумар авунатIани, лезгийр муътуугъгариз хъанач ва абур женгерив эгечIна. Гъатта 1838 – йисан I-сентябрдиз лезгийри хъиливи Ярали къиле аваз Нуха чапхунчийрикай азад авуна. И карди урус генералрик къалабулух кутунай. Гъавилай Къафкъаздин къушунрин къил генерал Головина сердердиз ихътин малумат ганай: «1837-йисалай къил кутуна, датIана чи гъукуматдин акси хъайи, чакъ галаз женг чIугур лезгийрин неинки бунтчивилин руьгъ югъ-къандивай артух жезва, абуру гъакIни дагъустанвиар ва къунши аялатар чи аксина гъулгъуладиз къарагъарун патал вири къуватар серф ийизва» (Рамазанов Х.Х., Шихсаидов А.Р. Очерки истории Южного Дагестана. Махачкала, 1964, с.218-219).

Эхирни 1840-йисан гатуз генерал-адъютант Граббеди лезгийриз икI кичIерарнай: «Къез вуч кIанзава ва къуьне вуч вилив хуьзва? Куьн жуван къуватралди азадвал хуьз хъана хушбахт жедайдан чIалахъ яни?... Гъеле хъи, геж туш, муътуугъ хъухъ. ТахъайтIа, чи къушунри куь вири хуьрер чукIурда, куьн дуьзенлух чилерикай магърумарда. Гила гъихътин къарар кIандатIани къабул ая» (ЦГВИА, ф. ВУА, д. 6388, л.178).

Лезгийри муътуугъвилинни лукIвилек къарар ваъ, женг чIугунин къарар къабулна. 1840-1842-йисара са шумудра чапхунчийриз уфтан хъайи абуру Имам Шамилаз лугъуз тежедай къван зурба куьмекар гана. Генерал Фезеди хиве къурвал, Къиблепатан Дагъустанда ва Къуба аялатда лезгийри къвед лагъай фронт ахъаюнхъди Имам Шамилан аксина женг чIугвазвай урус генералрин планар чIур хъанай ва абур са шумуд йисуз чпел хтаначир.

1877-1878-йисара Урусатдин императордин эмирдалди чи 40 хуьр, гъабурукай яз Ярагъ ва Ярагъ къазмайрин патарив гвай хуьрер къилай-къилди цIай яна кана. Агъзурралди лезгийр Ирандиз, Иракдиз, Туьркиядиз катна физ мажбурна. Халкъдин тарихдиз талукъ ктабар, документар цIай яна кана. Урусри гъакIни машгъур лезги тарихчи, шаир ва маарифчи Зулфикъар Къазанфарова арадиз гъайи «Ярагъ муаллимдин фондни» тергна. 3. Къазанфаров вич катна Туьркиядиз фена (Килиг: Ахед Агаев. Магомед Ярагский. Мусульманский философ. Поборник веры, свободы, нравственности. Махачкала, 1996, с. 8).

Лезгийрин тарихдиз талукъ ихътин делилар гзаф ава. Гъайиф хъи, абур вири винел акъудиз хъанвач. XIX виш йисара лагъайтIа, чапхунчийри лезгийриз гъикъван басрухар гана зулумар авунатIани, абурувай чи женгчи руьгъ рекъиз хъанач. Бубайри лагъайвал, руьгъ къейи халкъ вични рекъида, тарихда амуькдач.

Муьзеффер МЕЛИКМАМЕДОВ

КВЕЗ ЧИДАНИ?

Къуд алимдикай

Эхиримжи йисара лезгийрин тарихдиз талукъ гзаф делилар винел акъуднава. X-XII виш йисара яшамаш хъайи къуд машгъур лезги алимдикай – Юсуф бин ал-Гъуьсейн бин Давуд Абу Йакъуб ал-Баби-ал-Лезгидикай, Мегъамед ад-Дербенди ал-Лезгидикай, Абу Уьмер Усман ибн ал-Мусаддад ибн Агъмад ад-Дербенди ал-Лезгидикай ва Гъаким ибн Ибрагъим ибн Гъаким ал-Лезги ал-Хунлики ад-Дербендидикай цIийи делилар малум хъанва. Абурукай малуматар Йемендин архиврай жагъанва.

Делилрай чир жезвайвал, а алимрикай малуматар тукIурнавайди XVIII виш йисан эхирра Дагъустанда хъайи машгъур йеменви алим аш-Шавкани я. Ада суфийрин надир энциклопедиядин гафаргандин автор тир Мегъамед ад-Дербенди ал-Лезгидикай ва адан эсеррикай гзаф гъейранвилелди кхъенва.

Дегъ кхъинар

1624-йисуз урусин сиягъатчи Федот Котова лезгийрин чилерал къванерал атIанвай кхъинар пара дуьшуьш жезвайди къейд авунай. Абурукай са къадар кхъинрин сирер ачухарнава. Ингъе гзаф къадардин кхъинар исятдани сир яз ама.

Къванерал алай къадим кхъинри сифте яз чаз XI асирда яшамаш хъайи лезги алим ва шаир Гъуьсейнан хва Агъмедакай, X виш йисан машгъур лезги устIар Гъасанан хва Исгъакъакай ва маса машгъур ксарикай чирвилер ганай.

Къванерал а вахтундин агъваллу, халкъ душманрикай хуьзвай къегъалрикай, диндин ва жемиятдин къиле авайбурукай, девирдин вакъияйрикай хабар гузвай кхъинар, Къуръандай чIукар ала. Кара-Куьре хуьруьн 913-йисалай гуьгъуьниз эцигнавай мискIиндин чукIун тавуна амуькнавай дегъзамандин паярилай аквазвайвал, сувагъдал набататрин, геометриядин фигурайрин ва чкадин акунрин нехишар атIанва. И ва маса делилри гъеле X асирда Лезгистанда математика, геометрия ва астрономия хътин илимар вилик фенвайди субутзава.

ЧИ КЪАГЪР ИМАНАР



ЧЕХИ ГЪАЛИБВАЛ

■ Чи машгъур генерал Магъмуд Абиловакай са къадар макъсалаяр ва са шумуд ктаб кхъенватлани, ада фашистрихъ галаз тухвай бязи женгер къелемдиз къачунвач. Ихътин женгерикай сад 1942-йисуз къиле фенай. А Чавуз полковник Магъмуд Абилов 146 лагъай къилдин бригадин командир тир. Адан бригадани немсерин 16 лагъай армия кукварна фашистар Рамушеван дегълиздай чукурнай. Им а вахтунда Кефер-Рагъакъидай патан фронтда виридалайни Чехи гъалибвилерикай сад тир.

Вичин бригадани душмандин Чехи къуватриз маневр ийидай мумкинвал тагана ам Ленинград галайнихъ финикай магърум авуна лугъуз полковник М.Абиловаз Яру Пайдах

орден ганай.

Америкадин Садхъанвай Штатрин президент Г.Трумена 1945-йисан 20- апрелдиз генерал-майорвилдин дережа къачур Магъмуд Абилов военный рекъай зурба алакьунар авай Чехи сердер я лагъанай. Тарихда адан твар «Чехи Германия» твар алай танкарин дивизия кукварай Магъмуд» ва «магълубвал тийижир, къисайрай атанвай хътин генерал» хъиз гъатнава.

САД ЛАГЪАЙ ЧКАДАЛ АЛАЙ

■ Ватандин Чехи дяведин йисара советрин къушунрин 346-дивизиядин 126 лагъай полкунин разведчик Мурад Качаева 1943-йисан октябрдалди (вич гъелек жедалди) немсерин арадиз физ, са-сад къаз полкуниз 2 агъзур къван фашистар гъанай. 1975-йисуз Москвада чапдай акъуднавай «Горцы – солдаты России» ктабда кхъенвайвал, ам виридалайни гзаф немсерин офицерар есирда къур разведчикрикай я. Ада есирда къурбурун арада са шумуд генерални авай.

Садра Мурада са генерал къуна гъидайла адал мотоциклда аваз къезвай пуд фашист гъалтнай. Немсерин униформа алай, абурун чал хъсандиз чизвай майорди – лезги къегъалди сив кевирнавай генерал вилик

кутуна тухуз акурла абур пагъ атлана амукънай. Мурада гъасятда аскерриз эмир гана лагъанай: «Им генералдин пекер алуКнавай партизан я. Ам тандиз штабдиз тухвана кланзава. Куьн мотоцикл туна яхди алад, за и тапан генерал тухун». Фашистри гъасятда эмир къилиз акъудна мотоцикл адав вуганай. Генерал ацукъарнавай улакь маса патахъ – урусрин сенгерар галайнихъ физ акурла, немсерин аскерри гъасятда автоматрай гуьлле ганай, амма геж тир.

АЛАКЪУНАР АВАЙ ГЕНЕРАЛ

■ 1938-йисуз Советрин Яракълу къуватра авай 10 атлуйрин дивизиядикай садаз лезги генерал-майор Якъуб Къулиева регъбервал гузвай. Ватандин Чехи дяведа ада къалурай са къагъриманвал гила малум хъанва. Россиядин военный архивдай жагъанвай, 1942-йисан 16-декабрдиз 4 лагъай атлуйрин корпусдин командир генерал-лейтенант Шапкина къул Чугунвай Гъурметдин грамотада икI кхъенва: «1942-йисан 23-ноябрдиз юлдаш Къулиева гзаф эгъмият авай Курган – Соляна душмандивай къахчун патал 222-полкунин къиле аваз фашистрал гъужумна, немсерин танкарин ва артиллериядин къушунар кукварна, чи артиллериядиз вилик фидай рехъ ахъайна.



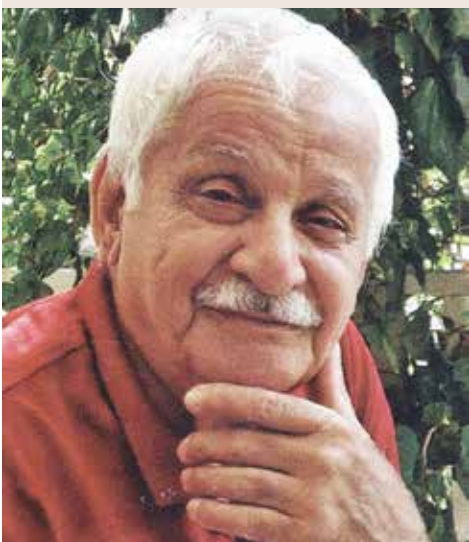
Чапхунчийрихъ галаз женгера Чехи къагъриманвилер ва чешне къалурай генерал-майор Къулиев Яру Пайдах ордендиз лайихлу я».

Генералдиз 1943-йисан февралдиз генани Чехи орден – Ленинан орден ганай. Сталинград азад ийидай вахтунда ада къалурай къагъриманвилериз маршал Сергей Бирюзова вичин риклел хкунра лайихлу къимет гана кхъенай: «Генерал Къулиев душмандихъ галаз цийи къайдада женг Чугвазвай, гзаф алакьунар авай генерал тир... Къулиев хътин командирар къиле аваз Атлуйрин армияди совет халкъдин гъалибвилек Чехи пай кутуна».

Ленинан орден Сталинградда гъелек хъайи 8 совет генералдикай сад тир Якъуб Къулиеван хизандив вуганай.

Гуьлхар ГУЪЛИЕВА

İGİDLİYİN VƏSFI



■ Ötən ilin sonlarında qələm dostum, tanınmış yazıçı-jurnalist Arif Əbdüloğlu mənə yenicə çapdan çıxmış kitabını hədiyyə edəndə çox sevindim. Bu, onun şeir və poemalardan ibarət “Bütövləşən vətənim” adlı sayca ikinci kitabı idi. Uzun illər Azərbaycanın kütləvi mətbu orqanı olan “Sovet kəndi” qəzeti redaksiyasında çiyin-çiyinə çalışdığım həmkarımın qələminə, onun gənlik illərində yazdığı şeir və hekayələrə, oçerklərə bələd olduğumdan bunun maraqlı nəşr olacağına şübhəm yox idi.

Onu da deyim ki, özünəməxsus dəst-xətti, səmimi təhkiyə üsulu ilə seçilən Arif Əbdüloğlunun şair təbiətli, dərin duyğulu insan olduğunu bil-

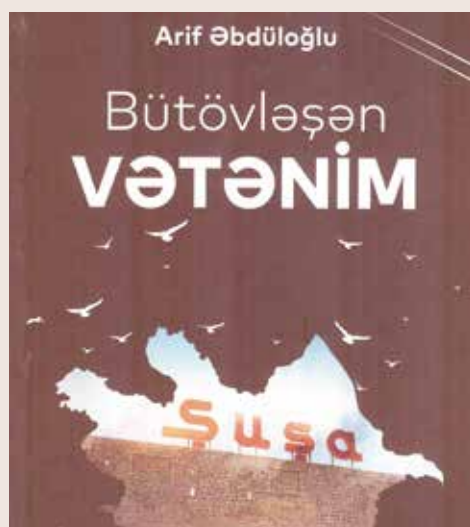
diyimdən həmişə düşünürdüm ki, o, mütləq nələrsə yazır və ola bilməz ki, haçansa onları üzə çıxarmasın.

Fikrimdə yanlış olduğum bir neçə il əvvəl üzə çıxdı. Bir gün Arif uzun illərdən bəri qələmə aldığı şeirlərini redaksiyamızda mənə təqdim edərək onları kitab halında nəşr etmək istədiyini, toplunun redaktoru olmağımı arzu etdiyini bildirdi. Məmnuniyyətlə kitabı redaktə etdim və nəhayət, 2019-cu ildə Arifin “Vətəndir – sevdiyim, sevdiyim yer” adlı şeirlərdən və poemalardan ibarət ilk kitabı çapdan çıxanda buna ən çox sevinənlərdən biri mən oldum. Oxucular tərəfindən maraqla qarşılanan həmin kitab başdan-başa vətən sevgisi, yurd təəssübkeşliyi, qəhrəmanlıq tariximizin yaddaqalan səhifələrinin poetik təsviri, vətənpərvərlik hisslərinin təbliğinə həsr olunmuşdu.

İndi budur, qələm dostumun yeni kitabı qarşımdadır. Bakının “Müərcim” nəşriyyatında işiq üzü görmüş bu kitabın redaktoru filologiya üzrə elmlər doktoru, professor Telman Cəfərovdur. Kitabın əsas mövzusu və qayəsi Vətən müharibəsində Azərbaycan xalqının qazandığı böyük zəfər, bu zəfərə imza atan qəhrəman əsgərlərimiz, Şuşanı və digər torpaqlarımızı düşmən tapdağından azad edən igid oğullarımızın qəhrəmanlığının vəsfidir. Müəllif eyni zamanda doğma kəndi Maştağanın ta-

rixini də səhifələyir, kəndlə bağlı əhəmiyyətli hadisələrə, müxtəlif insanların talelərinə işiq salır, ömrünün müdriklik çağında özünün ibrətəməz fikirlərini və deyimlərini oxucuları ilə bölüşür.

Qeyd etmək lazımdır ki, geniş oxucu kütləsi üçün nəzərdə tutulmuş bu kitab tərbiyəvi əhəmiyyəti ilə diqqət çəkir. İnanırıq ki, o, geniş əks-səda yaradacaq, söz-sənət sahibləri öz fikirlərini deyəcəklər.



“Samur” qəzetinin yaradıcı kollektivi və oxucuları adından Arif Əbdüloğlunu yeni kitabının işiq üzü görməsi münasibətilə ürəkdən təbrik edir, ona yeni yaradıcılıq uğurları arzulayıram.

S.KƏRİMOVA

MÜDRİKLƏRİN KƏLAMLARI

Dünyada zülmü dayandıрмаğın iki yolu var: ya danışmaq, ya da hərəkət etmək. Susmaq zülmün davamına səbəb olar.

Viktor Hüqo

Bir qadına qarşı edilən ədalətsizlik, bütün insanlığa qarşı edilmiş ədalətsizlikdir.

Ceyn Ostin

Zülmə qarşı çıxmayan, onun bir parçası olar.

Eli Vizel

Hər bir insan öz ləyaqəti ilə doğulur və heç kəsin təhqir və zorakılıqla onu alçaltmağa haqqı yoxdur.

Martin Lüter King

Qadınlara qarşı edilən hər bir təhqir, insanlığa qarşı edilən cinayətdir.

Meri Volstonkraft

Dünyada dəyişiklik istəyirsənsə, ilk addımı öz vicdanında at.

Mahatma Qandi

Qadınlara təhqirlə deyil, sevgi və hörmətlə yanaşan bir cəmiyyət, öz gələcəyinə ümidlə baxa bilər.

Elenor Ruzvelt

САНАЛ МАНИ ЛУГЪУН

ЛЕЗГИЙРИН ЭТНОГРАФИЯ

Гзаф йисар инлай вилик «Сувар» ансамбль паталди хордин коллектив туькьурдайла зал са ихътин дуьшуьш атанай. Рушари, сусари зи теклиф хвешила къабулнагани, итимрини жегьил гадайри кичле-ла яни, я тахъайтла кваз такъаз зи теклиф негънай. Вучиз ятлани чпихъ риклиз хуш ванер авайбурни агатначир чав. Садбуру чпелай къилди мани лугъуз алакъзавайди я лагъана хордик экечун чпиз лайих акуначир. Гъа икI, хор туькьурун патал зи алахъунри къил къуначир. Гъайифар хъанай аз. Вучиз лагъайтла и кардив агат тавун чи дегъ адетрикай сад негъун лагъай чIал тир. Лезгийр вири Къафкъазда вичин харусенятдалди сейли тирди, чухъ вишералди халкъдин маниярни къуьлер авайди рикле-лай ракъурна кланзавач.

Лезги халкъдин ацукъун-къарагъуник, адан тарихдин гелерик, жуввал хвенвай адетрик санал мани лугъунни акатзава. Чпихъ агъзур йисарин тарихар авай «Сифте ргал», «Сифте цуьл», «Пешапай», «Цуькверин сувар», «Пинийрин сувар» хътин элдин мярекатар манияр галачиз къиле фидачир. Чимелвилер алудун патал дишегълийри «Алапехъ» хътин халкъдин къуьгъун арадал гъанай. Ана санал лугъудай манийри къетлен чка къазвай.

Цан цадайла, гвен гуьдайла лежберри лугъудай манийрин ванер чуьллера гъатдай. Шад манийрини къуьлери Яран суварик къетлен дад кутадай. Дегъ чIавара «Яран йифер» тIвар алай манийрин мярекатар лезгийрин вири хуьрера гзаф гурлудиз къиле фидай. Яран йиф чIичIиз эл кIватI жедай. Ина дишегълийрини итимри санал манияр лугъудай: сада къил кутадай, амайбуруни ван-ванце туна давамардай.

Гатфарин цанар цадайла лезгийри «Сифте ргал» сувардай. Гъилик берекат квай хуьруьн агъсакъалди вичин туьрез никлиз акъуддай. Ада викиник малар кутуна сифте цIар тухудай. НикIин и къилий, а къилиз фена хтуниз са ргал лугъудай. И сифте ргалдилай къулухъ ада вичин туьрез жегъилрив вугудай. Далдамдинни зуьрнедин ван хкаж жедай, лежберри яцар гъализ-гъализ манийри-риз - гъаварриз гуж гудай:

*Ник ацудай къуьл хъурай,
Цинин ризкъи бул хъурай,
Виклеъ яцар гара хъуй,
Ризкъи, ризкъи пара хъуй.
Рат ацудай къуьлерив,
Кар туькьудач хъилерив.*

Къадим лезги манийрин арада «Пешапайри» къетлен чка къазвай. Мублагъвал, берекат кландай инсанри яргъалди къурагъ хъайила марфадихъ цигел яз куьчейриз акъатна гъуцаривай къвал ракъурун тIалабдай. Им итимрин тамаша тир. Са итимдал, яни гададал цIвелин, яни къавахдин хилерикай раснавай «пек» алукардай. Ада ва гуьгъуьна авай жемьти хуьруьн куьчейрай физ марф тIалабдай манияр лугъудай:

*Имир, имир, имир марф,
Тефей чка тамир марф...
Марф къуьлериз,
Къуьл клатIариз...*

Санал манияр лугъудай адет мелера иллаки гурлуз къиле фидай. Хуьре са низ ятлани кIвал эцигун патал эл са шумудра кIватI жедай. ХандакI ядайла, кирпичар атIудайла, цлар хкаждайла, къав кIевирдайла хуьруьн итимар гуьгъуьллудаказ кIвалахдив эгечIдай. Дишегълийри тIаратIар къуна, манияр лугъуз-лугъуз кIвалин иесидиз цIийи кIвал мубаракдай. Ахпа абур кIвалахзавайбуруз тIуьнар гъазуриз эгечIдай. Нисинихъ сад-садан патавай хъиз къве суфра экIяйдай: садахъ итимар, муькуьдахъ дишегълийр ацукъдай. ТIуьнар къилиз акъатайла абуру чпин юргъунвал манийралди алуддай. Иер ван авай итимрини дишегълийри элдин рикI алай манияр лугъудай, муькуьбуру хордалди гуьгъ кутадай. Гъа икI, ял яна кIвалахдив эгечIдай хуьруьнбур.

Рагъданихъ, кIвалах къилиз акъудайла, мелез агайбур мадни санал ацукъ хъийидай. И гъилера фу, ниси, мукаш, къатух жедай суфрадал. Каш алудна, манийрин мелек эгечIдай эл. «Загъадурзагъа», «Рушан рикIе мурад ава», «Шагсенем», «Жанисат», «Яд къубудин дегънедава» хътин манийри рикI хуьтуьлардай. Йифен къуларалди хуьруьз инсанрин шад ванер чикIидай.

Лезги мехъерар чешнелу ийизвайди ина манийринни къуьлерин межлисар чараз, къилди къиле фин тир. Мехъерин гъар са мярекатдихъ вичин манияр авай. Сусаз жиреря тухудайла итимри къилди манияр лугъудай. Хинедиз фидай дишегълийрин манияр масабур жедай. Свас акъуддайла лугъудай манийрив къведайди авайни? Енгедиз къилди гафар туькьурдай. Свас чамран кIвализ авуддайла лугъудай шад манийри тIал-квал рикIелай ракъурдай инсанрин. Чамран межлисдихъни къилди манияр авай. Дустари чам юкъва туна манийрал илигдай.

Халкъдин рикI алай мани тир «Пейкер бахадиз» фикир гун. Адахъ вирида санал лугъудай чка ава:

*Уф, чан аман,
Дердин дарман аман?
Бес мус къведа
Вун чаз мугъман?*

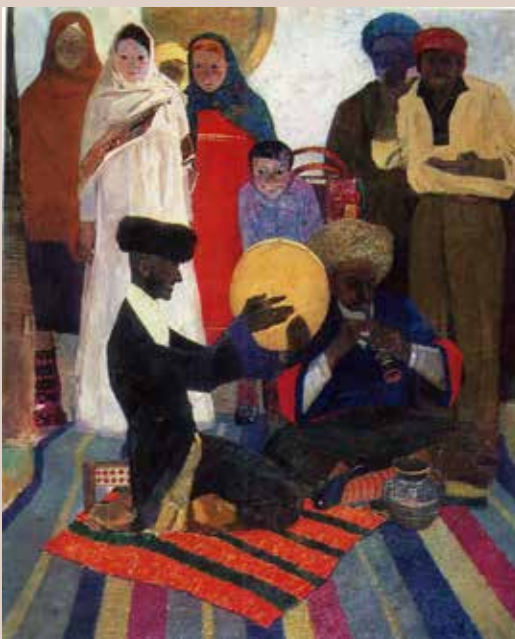
«Пейкер баха» итимри лугъудай, ахпа вири санал хордив эгечIдай.

«Иервал вуча» манини итимри хордал лугъудайбурук акатзава. Адет яз адак сада къил кутада, итимрин хорди давамарда.

*Иер, иервал вуча?
Ярдин иервал вуча?
Вилер цIару къвед хътин,
Ярдин иервал вуча?*

И мани рушариз талукъарнавайди я ва ам итимри лугъун кутугзава. Рушани гадади санал лугъудай манийрик «Бидирханар», «Суна чан», «Лезгид руш», «Суваллай яр» ва масабур акатзава.

Чна «Сувар» ансамблдихъ галаз санал эхиримжи йисара цIудралди халкъдин манияр туькьур хуьвунай. Мисал яз «Перизада», «Магъи дилбер чан», «Дарман», «Кай дилбер», «Яд къубудин дегънедава», «Сир гьикI г у д а», «Адахлу», «Эсли - Керем», «Шамил атана», «Дагълар», «Шарвилидин мехъер», «Рушан рикIе мурад ава» ва масабур къалуриз жеда. И манияр санал лагъайла акваз-такваз руьгъ акатда инсандик, шадвилдин гъиссерив ацIуда адан рикI, гъам-хажалат цIрада. Манидин гужни



гъа им я.

Чухъ итимри ва дишегълийри къилди, гъакIни абуру санал лугъун патал теснифнавай акъван иер манияр ава хъи! Къафкъазда маса халкъариз хордин манияр авачир береда лезгийрин шад мярекатрик цIудралди ихътин манийри дад кутадай. Гъайиф къведай кар ам я хъи, гила чавай санал кIватI хъайила манияр лугъуз хъжезмач. Абурун гафар чизвач лугъуз кIевера гъатзава чун. Руьгъдик каш кумаз, экIяй хъанваз хкъезва чун шад межлисрай. Бес вучиз рикIелай ракъурнава чна и иер адет? Вучиз ам кваз къазмач? И тапан регъуьвал гъинай атанватIа чаз? Регъуь маса затIарикай хъана кланзава: кIвалах тийиз къар маса гуникай, дишегълидал гъил хкажуникай, эрекъ хъвана абур маса гуникай, дидедин чIал квадаруникай, ватан гадарна яргъариз катуникай. Ажувилерни усалвилер гъизвайди ихътин крар я. Манияр лугъун лагъайтла, гунар я. Ам жуван халкъдин медениятдиз икрам авун, адалди дамахун я. И гъисс авачир инсан бегъемди туш. Санал мани лугъуни руьгъ кутада инсандик. Адахъ эл агуддай, яргъалбур муьквалардай, хъелбур дустардай, жувандахъ ялиз тадай гуж ава. Хорди инсандин рикIе ватанпересвилдин гъиссер куькIурда.

Хордалди мани лугъун инсандин

уьмуьрда гел тазвай харусенятдин формайрикай сад яз тек эстетикадин жигъетдай руьгъ ацIун ваъ, гъакIни садвилез эверзавай дерин психологидин гъал я. Чара-чара инсанар санал кIватIал хъана мани лугъудайла абур ялгъузвилдин, гъамунин, хажалатдин пацукай хкатзава, санал хъуни абур руьгъ кутазава. Алимри къейд ийизвайвал, хордалди мани лугъуни хажалатдин гормонар тIимиларзава, бахтлувилдин гормон тир эндорфиндин къадар аргухарзава. Мани лугъудайла дуьздаказ нефес къачуни бедендиз регъятвал гъизва, мефтI кислороддив ацIурзава. И карди инсандиз секинвал ва хъсан энергия гузва.

Хордалди мани лугъуни инсанрин арада авсият арадиз гъизва, абур сад-садаз муькваларзава, хайибуруз элкъуьрзава. Инсанри чеб чIехи са коллективдин са чIук тирди къатIуз-ва. Хордин макъамди инсандиз руьгъдин каш алудиз куьмек гузва. Санал мани лагъайла инсанар суьгъурда гъатнавай хъиз умун, къени гъиссерин алемда гъатда.

Гзаф халкъарин фольклорда санал мани лугъун дегъ чIаварилай амай адет я. Къадим девирра хордин манияр адет яз халкъдин суварра лугъудай. Мисал яз, Грецияда Дионис аллагъдиз бахшнавай театрдин тамашайра хорди къетлен чка къазвай. Рим империяда военный парадрин ва диндин мярекатрин вахтунда хордин роль гзаф чIехиди тир.

Дагъустандин халкъарин, гъабуркай яз лезгийрин виридалайни рикI алай адетрикай тир хордин манийрай - коллективдин руьгъ, халкъдин садвал, битаввал агакъарзавай и адетдай адан шадвилерни четинвилер, дарвилерни умудар аквазва. Ам патриархал жемиятда инсанрин арада авсиятдин са форма хъиз гегъеншдиз чкланвай. Хизанра, муьква-къилийрин арада къилин гаф итимри лугъузвай девирда жегъилрин арада алакъадин са формадиз элкъвенвай. Ада жегъилриз мецив лугъуз тежезвай гафар манидин куьмекдалди сад-садав агакъардай мумкинвал гузвай.

Хор гъакIни жемиятдин иервилез, харусенятдиз авай кланивилин дережа, халкъдин руьгъ, адан къенепатан дуьнья, гъиссерин деринвал къалурдай халисан мизан я.

Къе дуьньядин гзаф халкъари этнографиядалди, милли эменнийралди, жуввилелди чпел язава. Къил акъуддай ксари лугъузвайвал, абурухъ къегъалвал, гужлувал, садвални шадвал ава. Са береда чпи квадарай руьгъдин ивиар цIийи къилелай гъилик ийиз алахъзава инсанар. Алай аямдин татугайвилерин къилин себеб милли адетар, хасвилер, жуввал квадарун тирди къатIай акъулу халкъар чпин дегъ гелерихъ гелкъезва. И рекъяй гзаф алахъунар ийизва абур. Чпин чIални меденият, адетарни къилихар къени авун патал сад-садав агатзава, хъсан крарик къуьн кутазава. Ша чнани гъа икI ийин!

Седакъет КЕРИМОВА

РИКЕЛ ХКУН ТІАЛАБЗАВА

Играми редакция! Чахь романар кхъизвай къелемэгълияр тІимил авач. Заз фадлай вичин дунья дегишарнавай, армиядин генерал, Дагъустандин Къурагъ райондин Штулрин хуьрай тир Мегъамед Гъуьсейнован (Михаил Лезгинцеван) хва Георгий Лезгинцевакай лугъуз кІанзава. Ам контр-адмирал, машгъур алим ва кхъираг тир. Са берета адан «Тайга галай пага», «Ихтибарвал», «Дагъларай тир инсан» романар ва маса эсерар вири СССР-диз сейли тир ва абур са къадар къецепатан уьлквейрани чап хъанай.

Заз эхиримжи роман рикел хкиз кІанзава. Шихзада Юсуфова урус чІалай лезги чІалаз элкъуьрнавай «Дагъларай тир инсан» роман 1984-йисуз Магъачкъалада чап хъанай. А ктаб зани къачуна кІелнай. Жув Къуба райондин Дигагъ хуьрай яз, за гуьгъуьнлай а ктаб инин ктабханадиз багъишна. Авторди вичин бубадикай кхъенвай и эсерда чи халкъдин тарих, къилихар, яшайиш, лезги руьгъдин къакъанвал гъикъван хъсандиз къелемдиз къачунва. Роман кІелдайла адан автордиз чи хуьрерин алатай девир, лезгийрин виликан четин умуьр, ацукъун-къарагъун, адетар хъсандиз чизвайди, адалай абур таъсир ийидай рангаралди ва гафаларди къалуриз алакнавайди ктабдин чинрай хъсандиз аквазва.

Автордиз чи къадим хуьрерин гъалар, лезги хизанар дериндай, авайвал чизвайилай ада гъатта лезги кІвалерин къен гъикІ тукІуьрзавайтІа чІугварди шикил чІугвадай саягъда теснифнава. Г.Лезгинцева кхъизва: «Лезгийр гъихътин устІарар ятІа къатІун патал абурун кІвалерин акунриз ва къенез



килиг. Цлавай тІуз эцигнавай цурунин къапари, хъенчІин гетІейри, гичинри, курари, сар эвягъдай рекъери, гъуьр алцумдай килейри, тІач хъвадай къечери, каркунри, дуьдгъвер хкуддай кварари чпел желба. Муькуь кІвале гъар жуьредин тфенгар, шуьшкаяр, хенжелар, иердиз тукІуьрнавай крчар, хъенчІин къапар ва гзаф къадар маса затІар аквада. Налугъуди, рагъэкъечІдай патан вири девлетар гъа и са кІвализ кІватІнава».

Эсерда лезги къилихарни авайвал къелемдиз къачунва. Романда чпикай ихтилат физвай вакъияяр ва образарни умуьрдивай яргъа туш. Абур гъакъикъатдин гъаларал, къиле феи вакъияйрал бинелу хъанва. Ина къалурнавай гзаф крарихъ, образрихъ тарихдин бине ава.

Гъуьрметлу редакция! Г.Лезгинцев хътин кхъирагар ара-ара рикел хкун чарасуз я. За квевай мумкин ятІа газетдин нубатдин тилитрикай сада и къелемэгълидин яратмишунрикай гегъеншдиз малумат гун тІалабзава.

Ширзад ГУЬЛИЕВ,
Вильнюс

КЪУРАБА ХЪАЙИ ЗАРИ

Играми редакция! Лезги чІалал акъатзавай газетрини журналри вучиз ятІани чи са къадар классикрикай къериз-цІаруз кхъизва. Садбур гъич рикелни кхъизвач. Рикелай ракъурнавай зарийрикай сад XVIII виш йисара яшамиш хъайи, лезги, азербайжан, араб ва фарс чІаларал шиирар кхъей Саид Агъмед я. Вичин 30 йис тахъанмаз къураба хъиз гъурбатда рагъметдиз феи ада са вахтунда гъиле яракъ къуна Надир шагъдин къушунрихъ галаз женг чІугунай. Халкъди адакай риваятни тукІуьрнава. Заз гъа риваятдикай лугъуз кІанзава.

Жуваз агъсакъалривай ван хъанвай риваятда лугъузвайвал, садра лезги кІеретІдай са шумуд кас хирер алаз фарсари есирда къунай къван. Абурун арада Саид Агъмедни авай. Есирда къунвайбур Надир шагъдин патав гъанай. Шагъди абур тарагъаждай куда лагъана эмир ганай. И эмирдикай Саидак хъел акатнай ва ада гъукумдардиз лагъанай. «Вун гъакъикъи шагъ ятІа, чаз инсан хъиз рекъидай мумкинвал це». Чапхунчийрин чІехида вун вуж кас я лагъана жузурла зариди жаваб ганай: «Чин-чинал дяведа рекъиз кІанзавай есир». Ахпа ада фарс чІалал фарсарин са ми-

сал мецел гъанай: «Жуван душман чин-чинал, дяведа рекъиз алахъа».

Шагъдиз ихътин мисал рикел хкай жегъилдикай хуш атана ва адаз Саид азад ийиз кІан хъана. Амма зариди ужуз азадвал къабул тавуна вичиз женг чІугвадай мумкинвал гун тІалабна. Надир шагъди хуьрена лагъана: «Икъван яхун вавай яракъ къуна зи пагъливанрин хура акъвазиз жеда ни?» Гада вичин къастунал кІеви яз акурла шагъди пагъливанрикай садаз адахъ галаз ягъунриз экъечІун патал эмир гана. ГъикІ ятІани, Саида зурба пагъливандал хер авуна. Адан къегъалвал акур шагъди ам тарагъаждай куд тавуна, яргъал вилаятрикай садаз суьргуьн авуна.

Гъа икІ, жегъил заридикай къураба хъана. Завай хъайитІа, и риваят акъулдивай къатІуниз жедайди я. Саид ватан туна гуьгъуьллудаказ маса уьлкведиз фенайтІа, халкъдиз сейли жечир. Гъурбатдай хкъез тахъай ам гъана жегъилзамаз рагъметдиз фена. Адан шииррай зариди гъурбатда гъикІ ватандин асрет чІугунатІа хъсандиз къатІуз жезва.

Тамилла БЕКЕРОВА,
Дагъустан Республикадин
Дербент шегъер

ДАГЪУСТАН РЕСПУБЛИКАДИН «ЛЕЗГИ ГАЗЕТДИН» КЪИЛИН РЕДАКТОР МЕГЪАМЕД ИБРАГЪИМОВАЗ

Гъуьрметлу Мегъамед муаллим! Куьн хътин зурба алакъунар авай шаир- журналист къиле аваз акъудзавай «Лезги газетдалди» чна дамакхъава. Куьне чІалахъ галаз алакъалу яз къиле тухузвай проектри, жуван лезгийр хайи чІалав генани муькуьвай агудун патал ийизвай алахъунри чак руьгъ кутазва. Куьне кар алай месэлаяр гъялун патал лезги чІалал рикІ алайбуруз куьмекарни гузва. Гъавилай за «Самур» газетдин чинрай кев жуван чар агакъарзава.

Зун – Бабаева Айтекин Наврузан руш Азербайжан Республикадин Къебеле райондин ЦІийи Дызахлы хуьрай я. 2002-йисуз Дагъустандин Гъукуматдин Университетдин Бакудин филиалдин Дагъустандин филологиядин факультетдик экечІай за 2008-йисуз кІелун къилиз акъудна. 2008-йисалай 2016-йисал къведалди за хуьруьн юкъван мектебда лезги чІалан ва литературадин муаллимвиле кІвалахна. Ингъе 2016-йисалай республикадин талукъ министерстводи чна филиалди вугай дипло-

мар къанундив къазвайди яз гъисабзавач лагъана ва зун муаллимвал акъвазаруниз мажбур хъана.

Алай вахтунда за мектебда аялрин организациядиз регъбервал гузва. Чи республикадин образованидин къанундив къадайвал, кІвалах давамарун патал за министерстводив жуван аттестат вугана кІанзава. Аттестат лагъайтІа, ДГУ-дин архивда ава.

Авайвал лагъайтІа, заз аялриз дидед чІалан тарсар гуз кІанзава. Бес за гъа и кар паталди вад йисуз кІелна чІугур къван зегъметар гъикІ хуьрай? Белки Квевай ДГУ-дин чІехибурухъ галаз рахана заз куьмек гуз жеда? Зун паталди и дуньяда аялриз жуван дидед чІал чирунилай хъсан затІни авач. Гъуьрметлу Мегъамед муаллим! За квевай дидед чІалал гзафни-гзаф рикІ алай са вахаз хъиз заз куьмек гун тІалабзава.

Айтекин БАБАЕВА,
Азербайжан Республикадин
Къебеле райондин ЦІийи
Дызахлы хуьр

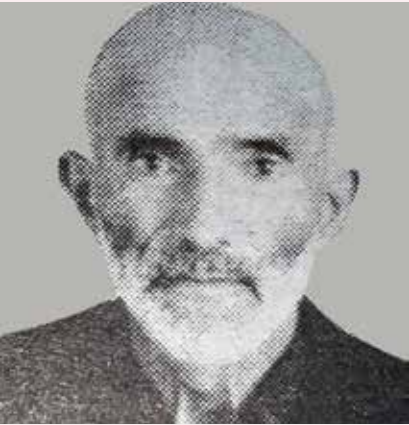
СТІАЛ СУЛЕЙМАНАН КІВАЛ - МУЗЕЙДА



Музейдин илимдин кІвалахдар Фейзудин Мамедов

“САМУРДИН” МЕКТЕБ

САЛИГЪ ЭФЕНДИ



“Зи сурал гуьмбет хкаж-мир. Са касдивай вичел чан аламаз инсанрин риклера гуьмбет хкажиз хьанвачгIа, ам яшамин хьанвач. Су-рарикай гуьмбетар жедач. Мейитар чилик кучукайла руьгьерин вилик инсанрин буржар кьилиз акъатда».

И гафарин иеси тир камалэг-ли гзаф йисара Азербайжандин Гуьйчай шегердин мисклиндин кьил хъайи Салигъ эфенди я.

Салигъ эфенди 1898-йисуз Дагъустандин Ахцегъ райондин Мацарин хуьре дидедиз хъана. Адан буба Сефер эфенди диндин рекъай чехи чирвилер авай итим тир. Вичин хва Салигъан алакьунар акур ада гъеле 3 йиса аваз аялди араб чIалал клелкхьин чирнай. Вичин 5 яшар таман хъайила аялди «Къуръан» хъсандиз клелзавай, бубадихъни стхайрихъ галаз санал капIзавай. Абурун хизанди гатун варцара яйлахда, яни Мацар хуьре, хуьтлуьн варцара аранда кьил хуьзвай. Аран абур паталди Агъдашдин, Огъуздин, Къебеледин хуьрер тир.

Салигъан 6, адан чехи стха Седрединан 11, юкьван стха Руьстеман 9 яшар хъайила буба рагъметдиз фена. Ам Къебеле райондин Къушлар хуьруьн су-рара кучукна. Хизандин дула-нажагъ залан яз акурла дидедин тIалабуналди Седрединни Руь-тем кьелечидин пагав кIвалахал акъвазна.

Салигъан 8 яшар хъайила стхай-ри ам Агъдаш райондин Гуьйлу-гъет хуьруьн фекьидин кьилив тухвана адав клелиз тун тIалаб-на. Абур пуд аял тир. Амуькзавай кIвал гъвечли ва дар тир. Салигъ абурун арада виридалайни гъвечлиди тирвилай ам чилел ксузвай. 6 вацралай ам начагъ хъана. Лукъманри авур давайри-кай вич сагъ хъанатлани, гъилин хер 8 йисуз сагъ хъанач.

Абурун хизан Агъдашдин Аг-жейиз хуьруьз куьч хъайила Са-лигъан 10 яшар хъанвай. Къари-лай са къуз хуьруьн фекь рагъ-метдиз фена. Хуьруьн агъсакъл тир Керим бубади абурун кIвал-лиз атана дидедивай тIалабна: «Хуьруьн фекь тайин жедалди Салигъа чи тазиятдин межлисар тухурай. Гъакли клелзавайбуруз чирвилер гурай, тахъайтIа абур гъарад санихъ чиклида».

И гафарин ван хъайи аял кичIела чуьнуьх хъанай. Ингъе са герендилай балкларал алай къве итимди атана ам мисклин-диз тухванай. Гъа икл, 120 аялди чирвилер гун адан хиве гъатнай. Аялри ам хъсандиз къабулнай.

Керим бубади адаз вичин вел-ледиз хъиз килигзавай, тлуь-нин, ксуин къайгъу чIугвазвай. Вичин кIвале адаз кьилди утагъ-ни чара авунвай. Ада йифиз ксу-ин тийиз исламдин тарихдиз талуьк

ктабар клелзавай. Чка агунивай Физулидин саягъда гъезеларни кхъизвай.

Совет гъукумат туьклуьрай-ла Азербайжанда са кьиликай мисклинар агализ эгечIна. Гъу-куматди ислам диндив машгъл инсанар суьргуьндиз ракъурзавай. Салигъ эфендидални гъавалат хъанай. Идакай хабар хъайи адан бубадин дустари, гъакли хатур клани инсанри Салигъ эфенди-диз Дагъустандиз фин, са къад-ар вахтуналди гъана амуькзавай меслят акуна. Ада гъакли авуна. Са шумуд йисуз Мацар хуьре амуькна. 1932-йисуз адан стха Седредин суьргуьндиз ракъур-на, ам гъанани рагъметдиз фена. 1936-йисуз хуьре колхоз туь-клуьрайла абурун хизандин къве кал, са яц, къве балкларни абуру-вай вахчуна. Колхоздин седриди абурун дана никлиз гъахъун ба-гъна авуна гъамни вахчура Сали-гъ эфендиди сатирадин шиир кхъена кимел клелна. Жемьтдин тIалабуналди седриди дана адав вахкана. Ингъе гъа юкъуз абурун кIвалай Салигъ эфендиди лезги, араб ва азербайжан чIаларал кхъенвай вишелей гзаф шиирар кIватIнавай дафтар квахъна, ам жагъун хуьвунач.

1941-йисан июндин вацра райондин прокуратурада совет гъукуматдин акси тир диндин векил хъиз адаз кар атIана. Ам са гужалди чан куьтягъна Азе-рбайжандиз хтана. 1959-йисалай 1970-йисалди Гуьйчайдин динэ-гълийрин тIалабуналди анин мисклиндин кьил хъана. Салигъ эфенди 1970-йисан 10-августдиз рагъметдиз фена.

Рикиел хуьх!

Хуьн, атIун, фин, хуьруьн асул фор-мада авай глаголар я. И глаголри **вуч авун? вуч хъун?** суалриз жаваб гуда. Глаголдин асул форма адан эхирда же-дай **-ун, -ин, уьн** суффиксин куьмек-далди арадиз къезва. Асул формада авай глаголри кардин ва я гъалдин тIвар къазва. Абуру вахт къалурзавач. Месе-ла: **кIелун, къугъун. Вуч авун? Ха-бар хъун, чир хъун. Вуч хъун?**

Глаголдин асул формадиз теквилин ва гзафвилин къадар ава. Гзафвилин къа-дарда асул формада суффиксар тир **-ун, -ин, -уьн**-дилай гуьгъуьниз **-ар** эхир къведа. Месела: **акунар, хуьруьнар, эцигунар.**

Асул формада авай глаголар теквилин къадарда падежриз дегишардайла ак-тив падеждин эхирдиз къезвай **и** амай падежрани хвена кIанзава. Месела: **кIватIун – кIватIуни – кIватIуниин – кIватIуниз** ва икл мад.

Гзаф дуьшуьшра лезги чIала глагол-дин асул форма тек глаголдикай ваь, существительнидикайни глаголдин асул формадикай ибарат гафарин жуь-тералди лагъанваз жеда. Месела: **мани лугъун, гвен гуьн, кьилиз акъудун, гъиле къун.** И къве гафунин жуьтуьни санлай са мана къалурда ва са суалдиз жаваб гуда - **вуч авун? вуч хъун? вуч ийин?** суалдиз жаваб гудай ва кар вуч мураддалди жезватIа къалурзавай гла-голдин жуьредиз мурадвилдин форма лугъуда. Мурадвилдин формадин эхирра-з сес жеда. Месела: **Мусадиз чIагъан-дай макъамар ягъиз кIанзава.**

Мурадвилдин формада авай глаголар я къадардиз, я падежриз дегиш жедач.

ЧИ БУБАЙРИ ЛАГЪАНАЙ...

- Акатайдал ихтибар мийир.
- Акьуллу инсанрихъ галаз дуствал ая.
- Ахмакърихъ галаз гуьжетармир.
- Ваз чизвачтIа, чизвайдахъ яб акала.
- Вири гана, чил къачу.
- Гъукум гъиле авайла, хъсан крар ая.
- Жуван къастунал, къунвай рекъел мягъкемди хуьхъ.
- Жуван чирвилер къалуриз алахъмир.
- Илимдиз икрам ая.
- КичIедакай дуст къамир.
- Лугъудай гаф чурурна лагъ.
- Нисинлай югъ акурдакай кичIе хуьхъ.
- Улам чир тавуна вацIуз гъахъмир.
- Хер – хирев алцум мийир.
- Чирвал авачирди буьркъуь я.
- Чехибурун къайгъу чIугу.
- Чехидал алуьк тавур кар мийир.
- Я усал жемир, я кагъал.



“Самур” газетдин кьилин редактор С. Керимова КIлар райондин Клуррин хуьруьн юкьван мектебдин аялрихъ галаз санал

РУШАРИН КІВАЛ

В Москве состоялось знаковое событие - открытие сообщества лезгинских женщин «Рушарин квал». Новый проект объединил активных и инициативных представительниц лезгинского народа, стремящихся сохранить культурное наследие и поддерживать друг друга в современном мире.

На мероприятии участницы определили миссию и задачи сообщества: это создание пространства для

развития талантов, взаимопомощи и обсуждения вопросов, касающихся воспитания детей в духе любви к родной культуре, языку и традициям. В рамках первой встречи были выдвинуты инициативы по вовлечению женщин в общественные проекты и сохранению культурного наследия.

Открытие сообщества сопровождалось музыкальной программой. Народные лезгинские песни, исполненные участницами, создали атмос-

феру тепла и вдохновения. Это стало не просто праздником, а моментом, который объединил женщин, подчеркнув их значимость и вклад в сохранение традиций.

«Рушарин квал» — это не только московский проект, но и площадка, открытая для всех лезгинских женщин, вне зависимости от их места проживания. Сообщество стремится стать центром обмена опытом, поддержки инициатив и укрепления национального единства.

Для всех, кто хочет стать частью «Рушарин квал», предусмотрена возможность связаться с основательницей проекта, руководителем культурных инициатив ФЛНКА Сурией Фейзуллаевой (Мамедовой) (Telegram: @suriyafeyzullayevna, Instagram: @suriya.feyzullayevna).

Сообщество «Рушарин квал» приглашает всех заинтересованных женщин присоединиться к его деятельности, чтобы вместе сохранять и развивать родные традиции, обогащая современность наследием предков.

«САМУР»



ГАФАРГАН

Чуруш - гатфарин векь

Чали - цуьруьгъуьл

Чангал - куьк гьер

Чарчаф - кТай векьер

Чепкьен - кьелечІ кьван

Чуьнгуьт - кІерецдин хвех

ЧІавчІав нуькІ - цІийиз лув гуз

чир хьанвай нуькІ

ЧІагълагъан - ярамаз

Херцелаг - кварцин винелай вегъедай хрнвай пек

Хуьруьбан - гаф кьекьуьрдайди

Хурчарар - чІехи гьебе

Хьипикъар - никІин хьипи цуьквер

ХутІ - балина

Хьархьан - тарцин пунал экъечІ-завай векь

Хьелгуман - хьелерив кукІун

ЦукІутІун - яргъаларун (кьугъунай)

ЦиртІераг - чІуру афни

Шигавар - зулун векь

Хукац - кашатІ

Хурнаш - хурхурдай кас

Харум - фурс гвай

Хвашал - эрекь хьанвай кас

ХитІан межлис - гьвечІи-чІехиди тийижир межлис

Харчи кьуьл - миьх тавунвай кьуьл

Цинтарар - кьанжукъар

ШАМИЛЬ – СОЗДАТЕЛЬ ИМАМАТА

История Дагестана богата неординарными личностями, которые ставили великие цели и многое делали для их осуществления. К таким историческим деятелям относится имам Шамиль.

Природа гор и традиции, царившие в горах веками, сформировали из Шамиля настоящего мужчину. С молоком матери он впитал в себя те основные ценности, которые были неотъемлемой частью жизни горца – уважение и почтение к старшим, совесть, смелость, выдержанность, трудолюбие. Ежедневные физические упражнения сделали из него человека незаурядной силы, ловкости и выносливости.

Шамиль получил духовное образование у лучших ученых-арабистов Дагестана. Мухаммад Ярагский, Джамалуддин Казикумухский, Саид Араканский, Гази-Мухаммад Гимринский, Абдурахман Согратлинский – эти высокочтимые люди повлияли на становление личности Шамиля. Именно образование в решающей степени позволило Шамилю стать имамом и самым авторитетным лидером на Кавказе, оно развило в нем дар мыслителя, огромный интеллект и возбудило большую нравственную силу.

Масштабность любой исторической личности определяется ее историческими деяниями. Один из гениальных личностей XIX век Шамиль вошел во всемирную исто-

СТРАНИЦЫ ИСТОРИИ

рию не только как духовный лидер и руководитель освободительной борьбы горцев, умелый военный тактик и стратег, искусный политик и дальновидный дипломат, но и как великий реформатор, создавший уникальное государство Имамат. По замыслу Шамиля гордые народы Северного Кавказа должны были иметь собственное государство, которое позволило бы им всем вместе выступать на международной арене.

В Имамат вошли земли ликвидированного Аварского ханства, множество союзов сельских обществ горного Дагестана и почти вся Чечня. Под влиянием Имамата находились также в разное время ряд обществ Ингушетии, отдельные аулы Хевсуретии и Тушетии. Мощное влияние государства ощущалось и на Западном Кавказе. Численность населения Имамата не превышала 400 000 человек, а территория 961 км. в окружности.

Население имамата было разноязычным и разноэтничным, насчитывалось до 50 народов и народностей Дагестана, Северного Кавказа, России и других европейских и азиатских стран, живших в Имамате и боровшихся с общим врагом – российским царизмом. Таким образом, Имамат был особым многонациональным государством, в котором Шамиль проводил справедливую национальную политику.

Объединение горцев в рамках Имамата не было просто механическим или стихийным. Это была четкая организация с административно-территориальным управлением от высших государственных звеньев к низшим. В Имамате функционировала система суда, впервые на Северном Кавказе была создана своеобразная финансово-налоговая система. Официальным языком многонационального имамата стал арабский, пришедший на Кавказ вместе с исламом. Была создана армия, настоящая боеспособная организация, интернациональная по своему составу, налажено производство горского оружия.

В Имамате были полностью освобождены все феодально-зависимые категории крестьян, отменены феодальные подати и повинности. Шамиль также отменил рабство. Была ликвидирована феодальная собственность и образована новая форма собственности на землю – байтулмальская (имаматская).

Вся реформаторская деятельность Шамиля была процессом глубоко историческим, направленным на великую цель: дать народам Северного Кавказа свою государственность, проистекавшую из природы края, а не навязанную извне грубой силой. Создание и реформирование Имамата было великим результатом деятельности людей, по-настоящему любивших свою родину.

НА НЕМЕЦКОМ ЯЗЫКЕ



В Германии в издательстве "Books on Demand" вышла уникальная книга "Лезгинская проза" на немецком языке, автор-составитель - Штеффи Хотивари-Юнген.

В книгу вошли 20 рассказов и миниатюр семи современных Лезгинских авторов: Абдуселима Исмаилова, Пакизат Гусейновой (Фатуллаевой), Фейзудина Нагиева, Седагет Керимовой, Арбена Кардаша, Фазира Джаферова (Фазир Муаллим), Вадима Керимова.

Baş redaktor
Sədaqət KƏRİMOVA

www.samuronline.com
sedagetkerimova@gmail.com

✓ **Акьул кІанзаватІа, кІела.**

✓ **Экв гун патал кана кІанда.**

✓ **КІанивал кьалура, такІанвал чьунуьх.**

Ünvan: AZ 1073 Bakı,
Mətbuat prospekti,
"Azərbaycan" nəşriyyatı,
3-cü mərtəbə, 101-ci otaq.
055-530-10-05